

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 347.78(410.1)

*Опольська Н. М.
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Вінницького національного аграрного університету*

ГЕНЕЗИС ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено генезис права на свободу творчості на території України. Здійснено періодизацію розвитку права на свободу творчості на території України. Обґрунтовується, що зміст генезису права на свободу творчості на території України проявляється у подоланні деструктивних явищ.

Ключові слова: творчість, право на свободу творчості, творча діяльність.

Генезис права на свободу творчості на території України має багатовікову історію. Законодавчому закріпленню зазначеного права передують усвідомлення соціальних потреб у вільній реалізації творчих здібностей людини та отримання зиску від використання інтелектуальних здобутків, подолання цензури. Забезпечення права на свободу творчості безпосередньо пов'язано з становленням правової держави і громадянського суспільства.

Проблеми правового регулювання творчої діяльності висвітлено в працях Ю. Шемшученко, Т. Мілової, М. Мацькевича, О. Пунди та інших науковців. Разом з тим, у вітчизняній юридичній літературі недостатньо досліджень правового регулювання творчої діяльності, крізь призму генезису творчості та еволюції особи як єдиного процесу. Поглибленого вивчення потребує розвиток творчої діяльності на території України.

Метою статті є обґрунтування генезису правового регулювання творчої діяльності та розмежування основних періодів розвитку права на свободу творчості на території України.

Ремісничо-персоніфікований період (IX ст. – XIII ст.). Перший етап розвитку права на свободу творчості на території України пов'язаний з поширенням християнської релігії, культури та розвитком Київської Русі. Правове регулювання творчості здійснювалось на основі звичаєвого права, Руської правди, княжих договорів та санкціонованого державою церковного права, джерелом якого були церковні устави.

Однак ці джерела не виділяли творчість як самостійний об'єкт права, творча діяльність була невідділеною від ремісництва. Стаття 15 розширеної редакції Руської Правди за троїцьким списком передбачала сплату штрафу за вбивство ремісника чи реміснички у розмірі 12 гривень. Тоді як стаття 16 передбачала, що за вбивство холопа – орача потрібно було сплатити штраф у сумі 5 гривень, а за рабиню – 6 [1, с. 46], що свідчить про посилену правову охорону життя особи, яка мала творчі здібності.

Розуміння поняття “ремісництво” передбачає виконання роботи, яка не відрізняється ніяким творчим задумом, творчою ініціативою, а “ремісник” – це

людина, яка працює шаблонно, без творчої ініціативи, натхнення, на протилежність митцю [2, с. 2494]. Однак, подібне протиставлення є сучасним. В давнину ремесло та творчість не протиставлялися. Одним із перших мислителів, який розмежував творчість і ремісництво був Гегель, який вказав на принципові відмінності між “майстерно зробленими речами” і “творами мистецтва” [3, с. 5].

Підтвердження нероздільності творчості та ремісництва у Київській Русі знаходимо й у інших авторів. С. Подолинський зазначає, що за часів княжої доби ремесла остаточно виокремились від сільського господарства, а окремі його спеціалізовані галузі, зокрема оздоблення храмів, палаців, будівель, розпис ікон, злотарі – набули достатньо високого розвитку [4, с. 145]. Тобто художній розпис, оздоблення храмів від ремісництва все ж не виокремилось. Отже, до спеціалізованих галузей ремісництва у Київській Русі відносили розпис, оздоблення, тобто виконання робіт, які передбачають мистецькі уміння, творчий задум, творчу ініціативу. Ремісники, на відміну від осіб зайнятих у сільському господарстві, могли виконувати творчу роботу.

За соціальним станом ремісники Київської Русі поділялись на вільних ремісників і холопів. У статті 15 Руської Правди йде мова саме про холопів ремісників, які працювали на князівських, боярських та монастирських дворах. Зміст цієї норми підтверджує високу оцінку творчої діяльності. Якщо за вбивство холопа-орача штраф передбачено у розмірі 5 гривень, то штраф за вбивство холопа-ремісника удвічі більший. Це вказує на існування посиленої правової охорони життя особи, яка мала творчі здібності. Правовому захисту в цей період підлягала не лише титульність володіння на результат творчості, але й суб'єкт творчості, його життя та здоров'я. Творчість носила не ексклюзивний, а практичний серійний характер та мала виключно прикладне значення. Цінність представляла саме практична сторона творчості а не естетична, ексклюзивна.

Як самостійний вид творчості даного періоду розвивалась література, яка вплинула на перехід від колективізації творчості до її персоніфікації. А. Рейтблат зазначає, що основу давньоруської книжності становили богослужбові і богословські книги, а також літописи – тексти надособистого характеру, які не пов'язані з індивідуальним автором. Ці особливості творчості стримували формування ідеї авторства [5, с. 140].

П. Д. Калмиков вказує, що у Древній Русі автори користувалися здебільшого тільки честю авторства і то не завжди. Імена деяких з них збереглися в післямовах рукописів. Прості світські письменники, звичайно, приховували свої імена, і їх творіння ... надзвичайно рідкісні, робилися власністю всіх. Переписувач або замовник, робився повним господарем створеної книги, користувався нею сам, або продавав її, чи іншим чином відчужив [6, с. 72].

Незалежно від того, чи зазначене ім'я автора, володіти, користуватись та розпоряджатись копією твору на правах власника міг переписувач, або особа, за замовленням якої здійснювався перепис твору.

Важливе значення для становлення права на творчість мало ім'я автора. Прості світські письменники, як правило, не афішували свого імені. Це в першу чергу пов'язано з поширенням християнської ідеології. Зазначення імені автора твору пов'язувалось з одним із смертних гріхів у християнстві – гординою, почуттям високої

самооцінки. Простим світським письменникам негоже прославляти власні імена. Однак, якщо мова йде про державних мужів, ченців та інших поважних осіб, яким авторство не додавало непомірної гордості, зарозумілості, бо вони й так мали високий статус у суспільстві, то такі особи могли бути авторами творів. До нашого часу збереглися такі історичні пам'ятки як “Повчання Володимира Мономаха дітям”, “Повість временних літ” Нестора Літописця, “Слово про закон і благодать” Ілларіона, “Благання” Данила Заточника та інші.

Публічність автора мало велике значення для подальшого становлення та розвитку права на творчість. Авторами були люди відомі, освічені, які мали певний статус у суспільстві. Їх авторство не потребувало захисту тому, що відповідна християнська ідеологія обумовила відсутність посягань на них, крім того, їх почесні імена лише додавали авторитетності творам. Саме через те, що авторами творів були люди відомі та мали певний статус у суспільстві, з'явилося поняття “ім'я автора”. Авторство вважалось почесним, статус автора твору визначав авторитетність самого твору.

Правове регулювання творчої діяльності у Київській Русі здійснювалось також на основі санкціонованого державою церковного права. Канонічний вплив виражався у формі обмеження свободи творчості. Духовенство намагалось контролювати зміст творів, слідкувати за їх написанням, перекладом, розповсюдженням.

У “Ізборнику Святослава” 1073 року представлені списки “істинних” і “ложних” книг. До “ложно написаних”, книг відносилися апокрифи. У 1280 р. у список заборонених творів було внесено “Кормчу книгу” та “Церковний устав” – збірники правил, викладених церковною та громадською владою. У “Кормчій книзі” (1284 р.) міститься застереження про застосування репресивних мір до осіб, які зберігатимуть “ложні” книги: “Хто єретичне писання у себе зберігатиме і віруватиме, той буде проклятий разом з усіма єретиками, а книги ті на тім'ї його буде спалено” [7].

У збірниках правил, викладених церковною владою закладено обмеження щодо зберігання, читання “ложних” книг, однак обмеження у створенні цих творів було відсутнє. Тобто боротьба велась не з самими творцями, а з поширенням творів та ідей, які в них були закладені. Це пояснюється тим, що оригінальні твори були рідкістю. Незважаючи на розвиток освіти у княжій державі, творців було небагато і вони майже усі були відомими особами (Володимир Мономах, Нестор Літописець, Ілларіон, Данило Заточник та ін.). А заборонені книги були створені творцями за межами Київської Русі, потрапляли з-за кордону, відтак потреба існувала саме у санкціонуванні зберігання, читання та поширення заборонених творів.

Отже, правове регулювання свободи творчості княжої доби не знало ще нормативного закріплення правової охорони імені автора, відсутні факти які б підтвердили, що творець наділявся будь-якими правомочностями у відношенні до свого твору. Формувалась ідея титульності володіння на екземпляр твору замовника чи переписувача, ці особи вважались першими власниками екземпляра твору. Обмеження творчої діяльності були відсутніми, релігійні норми санкціонували лише збереження заборонених творів, але не їх створення.

Змістовно-індивідуалізований період (XIV – перша половина XVIII століття). Подальший розвиток права на свободу творчості на території України пов'язаний з цензурним законодавством. З занепадом княжої держави, українські землі перебували

під владою Польщі, Литви, Росії. Відповідно правове регулювання творчої діяльності здійснювалось на основі законодавчих документів цих держав, звичаєвого руського права, а також церковного права, головним джерелом якого були церковні устави. Саме релігійно-правове регулювання творчої діяльності мало визначальний вплив на становлення обмежень свободи творчості.

Зокрема, 5 листопада 1591 р. на Берестейському соборі було ухвалено, щоб єпископи “звод книг, повинни, спробовавши, з підписами рук своїх и з печатями до друку отдали... аби што противного церкви божое не виходило”. Відповідна норма була закріплена і в уніатів. Стаття 27 Берестейської унії від 1 червня 1595 р. застерігала, щоб друкарні “нічого без відома єпископів своїх і дозволу їх не друкували”, “щоб якісь єресі не множились” [8].

Впровадження цензурного законодавства з одного боку передбачало обмеження права на свободу творчості, а з іншого зумовило розвиток окремих його правомочностей. Зокрема, у зв'язку з цензурними заборонами виникла необхідність індивідуалізації автора твору, для спрощення контролю.

Після підпорядкування Української Православної Церкви московському патріархату 1685 року, цензурні обмеження на Гетьманщині стали більш жорсткішими. У 1689 році патріарх Йоаким наказав надсилати йому нові книги на розгляд перед друком. У 1690 році московський собор оголосив анатему на твори П. Могили, І. Галатовського, Л. Барановича, А. Радивиловського, Є. Славинецького та ін. У 1720 році Петро I наказав друкарням на Гетьманщині жодних книг не друкувати без попередньої цензури Духовної Колегії, щоб не виникла у таких книгах ніяка єресь чи незгідність з великоросійськими друками [8, с. 3644].

В силу історичних обставин, правове регулювання свободи творчості на території України було обмежено державною російською монополією, особливістю якої був тісний зв'язок з цензурним законодавством.

“16 вересня 1796 року був оголошений указ Катерини II про заборону “вільних друкарень” і про запровадження ще більш жорсткої цензури. У ньому мовилося: “Приватними особами заведені друкарні скасувати, щоб не допускати зловживань. Жодні книги, складені або перекладені в державі нашій, не можуть бути видані хоч би в якій друкарні, без нагляду однієї з цензур, засновуваних у столицях наших, і схвалення, що в таких творах або перекладах нічого закону Божому, правилам державним і благопристойності супротивного нема” [9, с. 10].

У 1804 році був прийнятий Перший цензурний устав, який передбачав попередню цензуру для всіх книг. У 1816 році Міністерством народної освіти було видано розпорядження про те, щоб при поданні рукописів на цензуру до них додавалися докази прав видавця на подачу рукопису до друку [10, с. 35]. 17 липня 1812 року в Російській імперії було прийнято закон “Про привілеї на різні винаходи і відкриття в мистецтві і ремеслах” [11, с. 287].

В 1826 році був прийнятий новий Устав про цензуру, який через жорсткість його положень називали “чавунним”. У 1828 році його було вкотре переглянуто та доповнено. До документа додано главу “Про авторів і видавців книг”. Фактично це було юридичне визнання наявності правомочностей у авторів творів. Характеризуючи дану норму, А. С. Пушкін зазначав, що література “пожвавилася і прийняла звичайний напрям, тобто торговий і сьогодні становить вона галузь промисловості, яку

покровительствує закон” [12, с. 143].

Російське законодавство мало визначальний вплив на становлення обмежень свободи творчості на території України. З кінця XVIII ст. російська влада почала запроваджувати в Україні не лише релігійну, але і світську цензуру, наслідком якої стала заборона в 1847 році Шевченкових творів, зокрема “Кобзаря”.

Отже, деструктивний вплив цензури зумовив обов’язковість індивідуалізації автора творчої діяльності та її предмет. Якщо зміст творчості не відповідав державно-релігійній ідеології, автора можна було індивідуалізувати та притягнути до відповідальності. Внаслідок запровадження такого негативного явища, як цензура відбувався розвиток права на творчість у напрямку індивідуально-суб’єктної та предметно-змістовної його складової.

Період ідеологічно-національного впливу на розвиток права на свободу творчості (кінець XIX – початок XX століття). Українська концепція права на свободу творчості має особливості, відмінні від розвитку свободи творчості в Російській Імперії. Видатний український мислитель М. Драгоманов у 1884 році розробив “Проект основаній устава украинскаго общества “Вольный союз” – “Вільна спілка”, у якому автор задекларував “свободу театров”; “свободу речи, печати... обучения”, “свободу товариществъ и обществъ” [13, с. 53].

На початку XX століття із становленням новітнього періоду європейської історії та власної державності народом України у розвитку права на свободу творчості спостерігаються переломні зміни. Ідеї М. Драгоманова отримали подальший розвиток в проекті Конституції України розробленої М. Міхновським у 1905 році.

Стаття 22 “Основного Закону Самостійної України – Спілки народу українського” передбачала: “Наука і навчання суть вільні для кожного. Усяке втручання або перебіжні заходи заборонені” [14, с. 60].

У березні 1917 р. у Києві створено представницький орган України – Центральну Раду, що започаткувала процес закріплення права на свободу творчості в Україні. Третій Універсал Української Центральної Ради проголошував свободу слова, друку, зібрань, союзів тощо [15, с. 126]. Стаття 17 Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. містить заборону обмеження громадян УНР та інших осіб на її території, в правах слова, друку, сумління, організації [16, с. 135]. Право висловлювати і писати свої думки, розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами було закріплене у п. 21 Законів про тимчасовий державний устрій України [17, с. 143]. Артикул 31 Основного Державного Закону Української Народної Республіки (проект Урядової Комісії по виробленню Конституції Української Держави) 1920 року передбачав забезпечення “кожному вільність науки, навчання і наукових вислідів та дослідів” [18, с. 129].

Особливістю даного етапу розвитку права на свободу творчості в Україні були спроби влади на конституційному рівні закріпити право на свободу творчості, без цензурних обмежень.

В цей час законодавство у сфері свободи творчості Росії мало інший вектор розвитку. Радянське законодавство докорінно змінило правовий статус літературних, музичних і художніх творів, визнавши їх державним надбанням. Ст. 5 Декрету РНК від 26 листопада 1918 г. “Про визнання наукових, літературних, музичних і художніх творів державним надбанням” було передбачено: “Усі як опубліковані, так і

неопубліковані наукові, літературні, музичні і художні твори, в чиїх би руках вони не перебували, визнавались державним надбанням. Разом з тим, твори не були прирівняні до інших об'єктів націоналізованої власності, бо щодо їх націоналізації діяв принцип оплатного відчуження. “В разі оголошення державним надбанням будь-якого твору, автору його при виданні або розповсюдженні твору сплачується окрема винагорода за ставками, встановленими Народним комітетом просвіти і Народним комітетом праці” [20, ст. 5].

Період декларативно-вербального проголошення права на свободу творчості. У цьому періоді можна виділити два етапи: державно-репресивний етап та етап ідеологічної доцільності творчості.

Державно-репресивний етап розпочався із встановленням радянської влади в Україні. З 1919-х рр. розпочався новий період в історії правового регулювання свободи творчості. Українські творці опинилися у складному становищі через те, що переважна їх більшість сповідували загальнодемократичні принципи, прагнули свободи слова, свободи творчості, вони були вільними у своїх переконаннях і висловлюваннях.

Проголошення свободи совісті, свободи вираження власних поглядів, свободи зібрань у Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки прийнятої 14 березня 1919 року Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом [21] було суто декларативним. Значення першої радянської Конституції полягає у тому, що вона створила юридичне підґрунтя для подальшого законодавчого розвитку права на свободу творчості.

25 листопада 1922 р. було введено в дію Кодекс Законів про народну освіту УСРР, який проголосив право всіх громадян УРСР на вільний доступ до науки, рівно як до знань та мистецтва, у всіх культурно-освітніх закладах держави [22, с. 729]. Однак, на практиці Кодекс не забезпечував жодних свобод у сфері творчої діяльності, а навпаки, обмеження свободи творчості посилювались. Звинувачення в українському націоналізмі стало підґрунтям політичних переслідувань творців та науковців радянської України. Більшовицький режим, борячись з “дрібнобуржуазною національною ідеологією”, вдавався до політичних переслідувань, репресій.

Друга Конституція УРСР, яка була прийнята 15 травня 1929 року проголошувала свободу висловлювання поглядів трудящих через усунення залежності друку від капіталу, а також передбачала передачу в руки робочого класу та селян усіх технічних і матеріальних засобів видання газет, книг, інших форм друку, забезпечення по всій країні їх вільного поширення [23]. Норми Конституції УРСР мали декларативний характер і не були нормами прямої дії.

Стаття 124 Конституції УРСР 1937 року гарантувала свободу слова та друку у відповідності з інтересами трудящих та з метою зміцнення соціалістичного ладу. Ці права громадян забезпечувались шляхом надання трудящим і їх організаціям друкарень, запасів паперу, громадських будинків, вулиць, засобів зв'язку і інших матеріальних умов, необхідних для їх здійснення [24].

Зазначена правова норма проголошувала не лише свободу творчої діяльності, але й організаційні засоби його забезпечення. Це було декларативно-вербальне визнання свободи творчої діяльності на конституційному рівні, законодавча симуляція, яка в реальному житті не мала механізму реалізації. Саме в цей період спостерігається

найбільший розрив між проголошеною свободою слова, вираження своїх поглядів та реальним забезпеченням свободи творчості. Політика терору 1920 – 1930-х років, яка проводилася в радянській Україні, придушення ідейно-політичної опозиції, опору інтелігенції, науковців, творців унеможливлювали реалізацію права на свободу творчості.

Етап ідеологічної доцільності творчості. В цей час на міжнародному рівні дотримання прав і свобод особи стало одним з найважливіших пріоритетних принципів. Ці процеси мали безпосередній вплив на розвиток правового регулювання права на свободу творчості в Українській РСР, яка у 1945 році стала членом ООН. У 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Загальну декларацію прав людини, яку було ратифіковано 1973 р., як і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права.

Стаття 27 Загальної декларації прав людини передбачає, що кожна людина має право вільно брати участь в культурному житті суспільства, у науковому прогресі, насолоджуватись мистецтвом. Кожна людина має право на захист моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних чи художніх праць, автором яких він є [25].

В 50-70 роки адміністративні методи управління державою замінилися переважно економічними, тому обмеження творчої діяльності дещо змінилися. Вона продовжувала перебувати під жорстким контролем партійних органів, але різні її напрямки отримали підтримку та стимулювання.

У 1970 році Українська РСР, як держава-засновник ООН, стала членом Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності. 27 травня 1973 року відбулась ратифікація Всесвітньої конвенції про авторське право.

20 квітня 1978 року було прийнято четверту Конституцію УРСР. У статті 45 передбачалось гарантування свободи наукової, технічної і художньої творчості. Вона мала забезпечуватись широким розгортанням наукових досліджень, винахідницької та раціоналізаторської діяльності, розвитком літератури і мистецтва. Держава зобов'язувалась створити необхідні для цього матеріальні умови, надавати підтримку добровільним товариствам і творчим спілкам, організовувати впровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій у народне господарство та інші сфери життя. Права авторів, винахідників і раціоналізаторів охороняються державою [26, с. 234].

Зазначена конституційна норма була більш прогресивною. Вона не лише проголошувала свободу друку, як стаття 124 Конституції УСРР 1937 року, а гарантувала свободу творчості, виділяючи її окремі види, зокрема наукову, технічну і художню творчість. Важливим також є те, що у статті було вказано суб'єктів творчості: авторів, винахідників і раціоналізаторів, а також зазначено гарантії забезпечення вказаної свободи через розгортання наукових досліджень, винахідницької та раціоналізаторської діяльності, розвиток літератури і мистецтва, створення необхідних матеріальних умов, підтримки творчих спілок, впровадження результатів творчої діяльності у народне господарство та інші сфери життя.

Однак, незважаючи на прогресивний розвиток законодавчих положень у сфері регулювання права на свободу творчості, відсутнім був механізм його забезпечення. Крім того, у практичному житті існувала жорстока цензура, яка унеможливлювала свободу у творчій діяльності.

Мистецтво, література, освіта були поставлені під жорсткий ідеологічний нагляд, оскільки вони повинні були служити інтересам перемігшого пролетаріату. Соціалістичний реалізм – це приклад такого телеологічно-орієнтованого мистецтва, що сприяло соціалізму і комунізму. Багато наукових дисциплін, таких як генетика, кібернетика, і порівняльне мовознавство, було придушено в СРСР та у деякі періоди, засуджено як “буржуазні лженауки”. У 1930-х і 1940-х роках, багато видатних вчених було оголошено “шкідниками” або ворогами народу й посаджено у в’язницю. Деякі вчені працювали як заарештовані у “Шарашках” (науково-дослідницьких лабораторіях в рамках системи трудових таборів Гулагу). Згідно з радянським кримінальним кодексом, агітація і пропаганда, яка здійснювалась з метою ослаблення Радянського авторитету, або розповсюдження матеріалів чи літератури, які паплюжили Радянську державу і суспільний лад, були покарані позбавленням волі на строк 2-5 років; для другого злочину строком на 3-10 років [27].

Період забезпечення права на свободу творчості. Новий етап у сфері розвитку права на свободу творчості розпочався після проголошення незалежності України і став наслідком переходу до демократичного суспільства, в якому дотримання прав і свобод людини, вільний та всебічний розвиток особистості є одним з найважливіших пріоритетних принципів.

Початком перетворень у сфері правового забезпечення права на свободу творчості стала ратифікація ряду міжнародних договорів, зокрема 25 грудня 1991 року набрали чинності в Україні Паризька конвенція про охорону промислової власності, Договір про патентну кооперацію, Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків. 25 жовтня 1995 року ратифіковано Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів.

Відповідно до принципів проголошених у міжнародних договорах, ратифікованих Україною, правове регулювання права на свободу творчості здійснюється на основі Конституції України від 28 червня 1996 року. Стаття 54 передбачає, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв’язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв’язків України зі світовим співтовариством [28].

Аналіз даної статті Конституції дозволяє зробити висновок, що право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості з одного боку передбачає гарантії від неправомірного втручання у творчу діяльність людини, з іншого – покладає на державу обов’язок підтримувати творчі ініціативи суб’єктів даного права, забезпечувати захист їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів.

Порівнюючи дану норму із статтею 45 Конституції УРСР від 20 квітня 1978 року, слід відмітити, що остання передбачала гарантування свободи наукової, технічної і художньої творчості. Тоді як стаття 54 чинної Конституції гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, тобто до видів творчості додано літературну.

Ми поділяємо думку Т. Мілової, яка зазначає, що це далеко не всі можливі її

різновиди. Тому закріплений в ч. 1 ст. 54 Конституції України “закритий” перелік видів творчості, а також обмежене суб’єктне коло носіїв відповідного права – “громадяни України”, що звужує об’єм конституційних можливостей особистості у сфері реалізації свого творчого потенціалу [29, с. 21].

Право на свободу творчості у всіх її проявах тісно пов’язане з правом інтелектуальної власності та отримало подальшу деталізацію в Цивільному кодексі України від 16.01.2003 року. Стаття 309 передбачає, що фізична особа має право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Фізична особа має право на вільний вибір сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості. Цензура процесу творчості та результатів творчої діяльності не допускається [30].

На сьогодні право на свободу творчості забезпечується також рядом інших законів. Правове регулювання творчої діяльності здійснюється на основі Закону України “Про авторське право і суміжні права”, Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, Закону України “Про охорону прав на промислові зразки” від 23.12.93 року, Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 25.12.2015 року, Закону України “Про культуру” від 17.05.12 року та ін. Основні тенденції розвитку законодавства у сфері свободи творчості зумовлені імплементацією національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Отже, зміст генезису права на свободу творчості на території України проявляється у подоланні деструктивних явищ, серед яких:

- Ототожнення з ремеслом, суспільне сприйняття суто практичного характеру творчості.
- Релігійні перешкоди персоніфікації та індивідуалізації творчої діяльності.
- Регламентація змісту творчості (цензура).
- Законодавча денаціоналізація права на творчість.
- Державницький монізм у праві на творчість (присвоєння державою результатів творчості).
- Вибіркова доцільність у забезпеченні права на творчість (виокремлення потрібних і небажаних напрямків творчої діяльності).

Ці явища стали історичними передумовами становлення, реалізації та регламентації права на свободу творчості на території України.

У розвитку права на свободу творчості на території України можна виділити наступні періоди:

1. Ремісничо-персоніфікований період (IX – XIII ст.) Правове регулювання свободи творчості княжої доби не знало ще нормативного закріплення правової охорони імені автора та розмежування творчості і ремісництва. Творців персоніфікували, більше ніж простих людей. Їх життя отримало посилену правову охорону. Однак, відсутні факти які б підтвердили, що творець наділявся будь-якими правомочностями у відношенні до свого твору. Формувалась ідея титульності володіння на екземпляр твору замовника чи переписувача, ці особи вважались першими власниками екземпляра твору. Обмеження творчої діяльності були відсутніми, релігійні норми санкціонували лише збереження заборонених творів, але не їх створення.

2. Змістовно-індивідуалізований період (XIV ст. – перша половина XVIII ст.). Основним критерієм відмежування даного періоду є контроль за змістом результатів

творчої діяльності та індивідуалізація особи автора. Це період впровадження цензурного законодавства. Правове регулювання творчої діяльності на території України під владою Польщі, Литви, Росії здійснювалось на основі законодавчих документів цих держав, звичаєвого руського права, а також церковного права, головним джерелом якого були церковні устави та державна монополія. Впровадження цензурного законодавства з одного боку передбачало обмеження права на свободу творчості, а з іншого зумовило розвиток окремих його правомочностей. Зокрема, у зв'язку з цензурними заборонами виникла необхідність індивідуалізації автора твору, для спрощення контролю, з'явилась необхідність обов'язкового зазначення імені автора. Через деструктивний вплив цензури увагу звернули на суб'єкт творчості і на зміст творчої діяльності.

3. Період ідеологічно-національного впливу на розвиток права на свободу творчості (кінець XIX – поч. XX століття). В цей період відбувалось становлення української концепції права на свободу творчості та спроби закріплення на конституційному рівні права на свободу театрів, свободу слова, свободу друку, свободу навчання, свободу спілок, свободу наукових дослідів. Виникло окреме бачення права на свободу творчості через призму ідеологічно-національний ідей кінця XIX ст.

4. Період декларативно-вербального проголошення права на свободу творчості в законодавстві Української Соціалістичної Радянської Республіки (1919–1991 рр.).

Даний період характеризується суттєвим розривом між проголошенням та закріпленням права на свободу творчості на конституційному рівні та можливостями його реалізації. На практиці свобода у сфері творчої діяльності була відсутньою, обмеження свободи творчості посилювались. У цьому періоді можна виділити два етапи: державно-репресивний етап та етап ідеологічної доцільності творчості. В державно-репресивний період звинувачення в українському націоналізмі було підґрунтям політичних переслідувань творців та науковців радянської України. Цензура в УРСР була всеосяжною. Творчість перебувала під жорстким контролем, ідеологічним наглядом. В період ідеологічної доцільності творчості спостерігається послаблення репресивних методів, однак мистецтво, література, наука мали служити інтересам пролетаріату.

5. Період забезпечення права на свободу творчості (з 1991 р. по теп. Час). Основні тенденції розвитку законодавства у сфері свободи творчості зумовлені імплементацією національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості передбачає гарантії від неправомірного втручання у творчу діяльність людини. Держава зобов'язана підтримувати творчі ініціативи суб'єктів даного права, забезпечувати захист їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів.

Використані джерела:

1. Руська правда й історія її тексту / Л. Білецький ; ред. Ю. Книш. – Вінніпег : Українська вільна академія наук в Канаді, 1993. – 166 с.
2. Енциклопедія українознавства: Словникова частина. – Париж, Нью-Йорк, 1973. – Т. 7. – С. 2489-2500.
3. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. / Гегель Г. В. Ф. – М. : Искусство, 1968. – Т. 1. – С. 5.
4. Подолинський С. Ремесла і хвабрики на Україні / С. Подолинський. – Женева, 1880. – 145 с.

5. Рейтблат А. И. Материалы к истории авторского права в первой трети XIX в. / А. И. Рейтблат // Книга. Исследования и материалы. – М., 1993. – С. 137-144.
6. Калмыков П. Д. О литературной собственности вообще и в особенности об истории прав сочинителей в России / П. Д. Калмыков // Журнал министерства народного просвещения. 1851. 4.72 (октябрь).
7. Каракоз О. О. Цензура друкованих видань як соціальне явище / Олена Олександрівна Каракоз. // Технологія і техніка друкарства. – 2004. – № 2. – С. 137-139.
8. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-П). – Париж, Нью-Йорк, 1984. – Т. 10. – С. 3600-4016.
9. Мацюк О. Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова / О. Мацюк // Архіви України. – 1968. – № 2. – С. 3-14.
10. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. – М., 1996. – С. 37.
11. Как защитить интеллектуальную собственность в России. Правовое и экономическое регулирование: Справочное пособие / под ред. А. Д. Корчагина М., 1995. – С. 336.
12. Пушкин А. С. Собрание сочинений в 10-ти томах. / А. С. Пушкин. – Т. 7. – М., 1962. – С. 365.
13. Проект оснований устава украинского общества “Вольный союз” – “Вільна спілка” // Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К. : Т-во “Знання” України, 1993. – 192 с.
14. Основний закон “Самостійної України” Спілки народу українського // Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К. : Т-во “Знання” України, 1993. – 192 с.
15. Третій Універсал Центральної Ради від 7 листопада 1917 року // Історія держави і права України: зб. документів / укл. І. А. Козир, Т. М. Мілова. – Кіровоград : Поліграфія, 2004. – С. 126-127.
16. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вольности УНР) від 29 квітня 1918 року // Історія держави і права України : зб. документів / укл. І. А. Козир, Т. М. Мілова. – Кіровоград : Поліграфія, 2004. – С. 134-140.
17. Закони про тимчасовий державний устрій України (квітень 1918 р.) // Історія держави і права України : збірник документів / укл. І. А. Козир, Т. М. Мілова. Кіровоград, 2004. – С. 142-145.
18. Основний Державний Закон Української Народної Республіки 5 [проект] // Конституційні акти України 1917–1920: невідомі конституції України. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 126-148.
19. Закон Української Народної Республіки 5 [проект] // Конституційні акти України 1917–1920: невідомі конституції України. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 126-148.
20. Декрет РНК від 26 листопада 1918 г. “Про визнання наукових, літературних, музичних і художніх творів державним надбанням”. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 126-148. Основний Державний Закон Української Народної Республіки 5 [проект] // Конституційні акти України 1917–1920: невідомі конституції України. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 126-148.
21. Конституция Украинской Социалистической Советской Республики [Електронний ресурс] // утвержденная Всеукраинским съездом Советов в заседании 10-го марта 1919 года и принятая в окончательной редакции Всеукраинским Центральным Исполнительным Комитетом в заседании 14-го марта 1919 года. – 1919. – Режим доступа до ресурсу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/CONST28.html.
22. Кодекс Законів про народну освіту від 22.11.1922 р. // Збірник Указонень та Розпоряджень Робітниче-Селянського Уряду України. – 1922. – 19 грудня. – Ч.49. – Ст.729.
23. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки від 15 травня 1929 р. 33 УРСР. – 1929. – № 14. – ст. 100.
24. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки // Вісті ЦВК УРСР від 31 січня 1937 р. № 26/4916.
25. Всеобщая декларация прав человека Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://rada.gov.ua>

26. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20 квітня 1978 р. // Історія держави і права України : зб. документів / [укл. І. А. Козир, Т. М. Мілова]. – Кіровоград : Поліграфія, 2004. – С. 229-255.
27. Права людини в Радянському союзі [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
28. Конституція України. Закон України “Про внесення змін до Конституції України”. – К. : Велес, 2005 – 48 с.
29. Конституційне право людини і громадянина на свободу наукової творчості в Україні : дис ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Тетяна Миколаївна Мілова. – Київ : Б.в., 2008 . – 198 с.
30. Цивільний кодекс України. Прийнятий 16 січня 2004р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

Опольская Н. М. Генезис права на свободу творчества на территории Украины.

В статье исследован генезис права на свободу творчества на территории Украины. Осуществлена периодизация развития права на свободу творчества на территории Украины. Обосновывается, что содержание генезиса права на свободу творчества на территории Украины проявляется в преодолении деструктивных явлений.

Ключевые слова: творчество, право на свободу творчества, творческая деятельность.

Opolskaya N. Genesis of the right to freedom of creativity on the territory of Ukraine.

The article investigates the genesis of the right to freedom of creativity on the territory of Ukraine. Periodization of the development of the right to freedom of creativity in the territory of Ukraine. It is substantiated that the content of the genesis of the right to freedom of creativity on the territory of Ukraine is manifested in overcoming destructive phenomena.

Keywords: creativity, the right to freedom of creativity, creative activity.

УДК 347.962.2 (477)

Пивовар І. В.
кандидат юридичних наук, викладач кафедри правознавства
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ СУДДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Стаття присвячена джерельній базі дослідження правового статусу суддів судів загальної юрисдикції. Конституційно-правовий рівень – основні засади статусу суддів які закріплені та гарантуються на найвищому рівні – Конституцією України, яка має найвищу юридичну силу. Міжнародно-правовий рівень займають цілий ряд документів міжнародної спільноти, які закріплюють універсальні принципи та норми у сфері регулювання статусу суддів.

Зазначено, що нормативний рівень джерельної бази становить законодавство України з питань судоустрою та статусу суддів, яке діяло протягом 1991–2014 рр. Відповідно до загальноприйнятої структури, це закони, підзаконні акти та акти локальної та індивідуальної дії. Робиться висновок, що джерельна база є різноманітною та достатньою для комплексного дослідження порядку формування корпусу суддів; визначення обсягу їх прав та обов'язків, повноважень; підстав та порядку притягнення до юридичної відповідальності; а також гарантій діяльності.

Ключові слова: Джерельна база, Міжнародні договори, експертні висновки, Європейський суд з прав людини, суддя.